

Андрощук І. В. Розвиваючий потенціал трудового навчання. Трудова підготовка в рідній школі 2014. № 4 (120). С. 24–30.

*Андрощук Ірина Василівна
к.пед.н., доц. кафедри
теорії та методики трудового
і професійного навчання
Хмельницького національного
університету*

РОЗВИВАЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Навчання технологій відкриває великі можливості впливу на всебічний розвиток особистості учня. Розвиток особистості дитини відбувається у різних видах технологічної діяльності. Свідома діяльність людини – результат зовнішніх умов, опосередкованих внутрішніми умовами, якими і є особистість. Таке розуміння діяльності ввів С. Л. Рубінштейн, який підкреслював, що не досить визнавати розвиток людини в діяльності, треба враховувати і її зворотний вплив на суб'єкта, що становлення особистості можливе лише в процесі змістовної, суб'єктивно і об'єктивно значущої діяльності. Відповідно можна вважати, що розвиток особистості учня під час вивчення технологій полягає в якісних змінах її діяльності. Ці зміни можуть бути пов'язані з ускладненням цілей, завдань, предметних дій, операційної і мотиваційної сторін діяльності, а також за рахунок зміни самої позиції учня, яка, нагромаджуючи досвід, стає активнішою і самостійнішою.

Щоб ці зміни здійснювалися у потрібному напрямі, процесом розвитку необхідно керувати. Тому завдання вчителя, для ефективного використання розвиваючого потенціалу навчання технологій, полягає у залученні учнів до творчої діяльності. Дуже важливо, щоб при цьому забезпечувалась активна позиція учня, стимулювалися його творчість, потреба в засвоєнні не лише нових знань і способів дій, а й залученні до національної культури, моральних норм.

Трудовому навчанню, через специфіку його змісту, притаманні виняткові можливості, наприклад, у формуванні таких якостей, як працелюбність та творче ставлення до продуктивної праці. Таким чином, у системі формування особистості трудове навчання посідає власну нішу, яку воно займає завдяки своєму змісту та особливостям.

Великий розвиваючий потенціал закладено в проектно-технологічну діяльність учнів. Кожен з її етапів створює умови для залучення учнів до хоча б одного з видів дослідницької, творчої, аналітичної технологічної діяльності. При педагогічно правильній її організації реалізуються комплексно всі напрями виховання особистості учня в тісній єдності, створюються передумови для всебічного розвитку особистості учня.

Цінність проектування полягає в тому, що саме ця діяльність привчає дітей до самостійної, практичної, планової і систематичної роботи, виховує прагнення до створення нового або існуючого, але вдосконаленого виробу, формує уявлення про перспективи його застосування; розвиває морально-трудові риси, загальноціннісні мотиви вибору професії і працьовитість.

Проектування як творча, інноваційна діяльність завжди спрямована на створення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту. Творчі ідеї самі собою не народжуються, а виникають тоді, коли людина відчуває потребу щось змінити, вдосконалити. До творчості учня спонукають як соціальні мотиви, так і її фантазія, мрії. Процес створення нового починається з уявлення його у образній формі. Дитина, у якої не розвинена творча уява, не може побачити щось нове в оточуючому її середовищі. Ось чому успіх творчості залежить від творчої уяви. Відомо, що творчі здібності учнів найбільш ефективно розвиваються у ході продуктивної творчої діяльності. Творчість, індивідуальність, фантазія проявляються у навіть мінімальному відході від зразка.

Творчість учнів розуміють, як процес створення ними оригінальних продуктів, виробів, у ході роботи над якими самостійно застосовуються засвоєнні знання, уміння, навички, здійснюється їх перенесення, комбінування відомих способів діяльності або створення нового для дитини підходу до

виконання завдання. Суб'єкт творчості може реалізувати свій задум лише враховуючи результати попередньої діяльності людей, закріпленій у формі досвіду, традицій. Тому важливо, щоб діяльність учня орієнтувалася на розвиток уяви, мислення, в основі яких лежить особистий досвід. При цьому необхідно пам'ятати, що особливу увагу потрібно приділяти тому, щоб в учнів не згасав інтерес до цього процесу, слідкувати, аби вони доводили свої наміри, особливо в праці, до кінцевого результату.

Завдання вчителя трудового навчання – виявити та розвинути творчі здібності школяра в цікавій для них діяльності. У такому багатогранному процесі, як виховання творчої особистості, неабияке значення має формування окремих пізнавальних процесів. Деякі з них (уважність, пам'ять, мислення) складають когнітивний компонент творчості, інші (наприклад, дивергентне мислення, уявлення) забезпечують креативність особистості. Саме ці якості за даними психологів є основою для розвитку продуктивного мислення та творчих здібностей учнів.

З метою формування психічних якостей учнів можна застосовувати пізнавальні (творчі) завдання. Використання в процесі викладання трудового навчання вправ, які розвивають просторове уявлення, зорову пам'ять, логічне мислення, мимовільну увагу та інші психічні процеси, дозволяють одночасно вирішувати не тільки розвивальні, а й дидактичні задачі.

Виконання цих завдань органічно входить в структуру уроку та займає не більше 5-7 хвилин. Робота проводиться переважно у формі тренінгу, при якому завдання отримує вся навчальна група, а виконує кожен індивідуально, але не виключається метод фронтальної бесіди.

Пропонуємо ряд пізнавальних завдань, що дозволяють цілеспрямовано здійснювати роботу по розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання.

Вправа «Склади слово» використовується на етапі оголошення теми уроку з метою тренування уваги і створення позитивної мотивації на вивчення нової теми.

У словах, які вчитель назве, учні мають запам'ятати першу букву. Якщо вони все зроблять правильно, то вийде слово, що має безпосереднє значення до теми уроку. Наприклад, слово "Шаблон" - шило, аркуш, брусок, лінійка, олівець, нутромір.

Вправа «Технічний диктант» складається з визначення нових термінів, переліком основних понять, переліком інструментів тощо. Зміст диктанту не повинен бути великим, щоб не відволікти учнів від основної мети уроку.

Наприклад: верстати-автомати, автоматична лінія, наскрізне транспортування, роторне транспортування, числове програмне керування.

Вправа «Четверте зайве» використовується на етапі визначення теми уроку для розвитку логічного мислення. Завдання: в кожному ряду три слова по певній основі пов'язані між собою, а четверте – відрізняється. Знайдіть його, відповідь обґрунтуйте.

1. Верстат, свердління, свердло, олово.
2. Передаточне число, передаточний механізм, шків, реєр.
3. Різання, стругання, роздягання, пиляння.
4. Машина, механізм, пристрій, майонез.
5. Фаска, ребро, майка, торець.

Можна використовувати *анаграми* на етапі вивчення нового матеріалу для тренування швидкості реакції, кмітливості, уваги.

Якнайшвидше поміняйте букви в слові місцями і отримаєте потрібне слово.

Наприклад: ТОЛКОМО – молоток, ОРУК – урок, КИПАЛ – пилка.

Вправа на виділення істотних ознак поняття. Чим відрізняються:

- вікно від дверей;
- реєр від мейселя;
- шерхебель від зензубеля;
- деревина берези від деревини клена.

Вправа на встановлення подібності. Чим схожі слова кожної групи? Як можна, одним словом назвати кожен із запропонованих груп?

а) рубанок, шерхебель, полуфуганок. (Відповідь: струги);

б) свердло, кернер, зубило. (Відповідь: інструменти);

в) СТД-120, ТВ-4, 2М-112 (Відповідь: верстати).

Ребуси. Цей вид завдання є підготовчим до рішення логічно-пошукових завдань (рисунок 1). Однак спочатку учнів необхідно навчити правилам читання ребусів.

Рисунок 1 – Зразки ребусів

Комікси можна використовувати з метою формування пізнавальної активності учнів (рисунок 2-3), стимулювання їх інтересів.

Рисунок 2 – Комікс «Санітарні вимоги для роботи на кухні»

Рисунок 3 – Комікс «Послідовність виготовлення крашанки»

Вправа «Розвиваючий канон» доцільно використати на етапі рефлексії. Необхідно визначити вид логічного зв'язку і на цій підставі замість знаку питання написати відповідь.

Наприклад: вказати інструмент:

- для визначення діаметру заготовки;
- для свердління отворів;
- для визначення лінійних розмірів.

Слід зазначити, що багато канонів - це складні і достовірно творчі завдання. Розвиваючі канони можуть легко і органічно вписатися в усі методики навчання, спрямовані на активацію творчого потенціалу школярів. Рішення багатьох канонів вимагає залучення цілого комплексу знань і умінь, витягання необхідної інформації з різних галузей знань, уміння зіставляти, аналізувати, і, таким чином, дозволяє набагато більш повно створювати умови для розвитку творчих здібностей учнів.

Вправа «Розвиваємо логіку». За визначенням назви слово:

Прилад для накопичення електричної енергії - ?

Металевий інструмент з зубцями для розпилювання різних матеріалів -?

Вправа «Помилкографія». Дітям пропонується неправильно розв'язана проблема: виріб з помилками, невірне виконане креслення, інформація, план роботи, переплутана послідовність дій і т. д. Умова: знайди усі помилки. Мотивуй свою відповідь.

Вправа «Складання пазлів». Складіть викрійку з окремих частин і замалюйте ескіз моделі, якій він відповідає.

Зазначимо, що розвиваючи творчі здібності, вчитель трудового навчання також комплексно вирішує завдання розвитку логічного мислення, пам'яті, уваги, уяви, швидкості реакції. Тому для підсилення розвиваючого потенціалу уроків трудового навчання доцільно використовувати ігрові завдання. Наведемо приклад окремих з них.

Дидактична гра «Розклади послідовно». Учні змагаються, розкладаючи операції у послідовності виготовлення виробу. Грати у цю гру можна перед виготовленням, оздобленням виробу, щоб проаналізувати можливі варіанти оздоблення або коли вироби готові (з метою повторення).

Дидактична гра «Збери сім'ю». Учням пропонують список слів, з якого треба вибрати слово, що утворюють групи за будь-якими ознаками (обладнання для ВТО, терміни ручних швів, прасувальних робіт, правила техніки безпеки, які використовуються в процесі виготовлення серветки).

Група слів з однієї теми (сім'я) буде поступово збільшуватися рік від року по мірі поступання нових знань з даної теми.

Дидактичну гру «Аукціон» проводять під час повторення термінології ручних робіт, або прасувальних робіт. Учням треба за певний час записати якомога більше термінів, які характеризують ручні, прасувальні роботи під час виготовлення серветки.

Дидактична гра «Будь уважним». Учням видаються картки-завдання з написаним визначенням, яке розбите по словах в прямокутниках і має кілька зайвих слів. За певний час потрібно вибрати правильні слова і записати правильне визначення.

Гра «Що в мішечку?». В мішку може бути невеликий інструмент або деталь(лійка), з якими учні будуть працювати під час практичної роботи. Гру

можна застосовувати на початку пояснення, щоб привернути увагу учнів. Під час гри учні ставлять запитання, та отримують відповіді, аналізують їх і дізнаються, що в мішку.

Гра «Чарівна скринька». Потрібно знайти серед запропонованих інструментів та матеріалів необхідні, та пояснити їх призначення. Гру використовують при вивченні інструментів та матеріалів необхідних для виконання будь-яких робіт.

Гра «Кола на воді». Учні вибирають довільне слово. Воно записується на дошці стовпчиком. На ці букви добираються нові слова, до слів – речення. На основі отриманих результатів складають оповідання, казку, веселу історію, вірш.

Наприклад:

***К** – квітничок розрісся біля школи;*

***В** – він хотів бути чепурним;*

***І** – і діти вирішили йому допомогти;*

***Т** – так по трохи квітничок ставав гарним;*

***К** – кожен, хто проходив біля нього хвалив охайність.*

***А** - а квітничок натомість пахнув трояндами і милував око.*

Розвитку творчих здібностей, пізнавальних інтересів сприяє організація опитування у різних нестандартних формах. Зокрема це може бути використання кросвордів, дидактичних кубів. До їх створення доцільно залучати і самих учнів.

До розробки кросвордів (рисунок 4) можна підійти творчо, тим самим спрямувавши на творчість учнів.

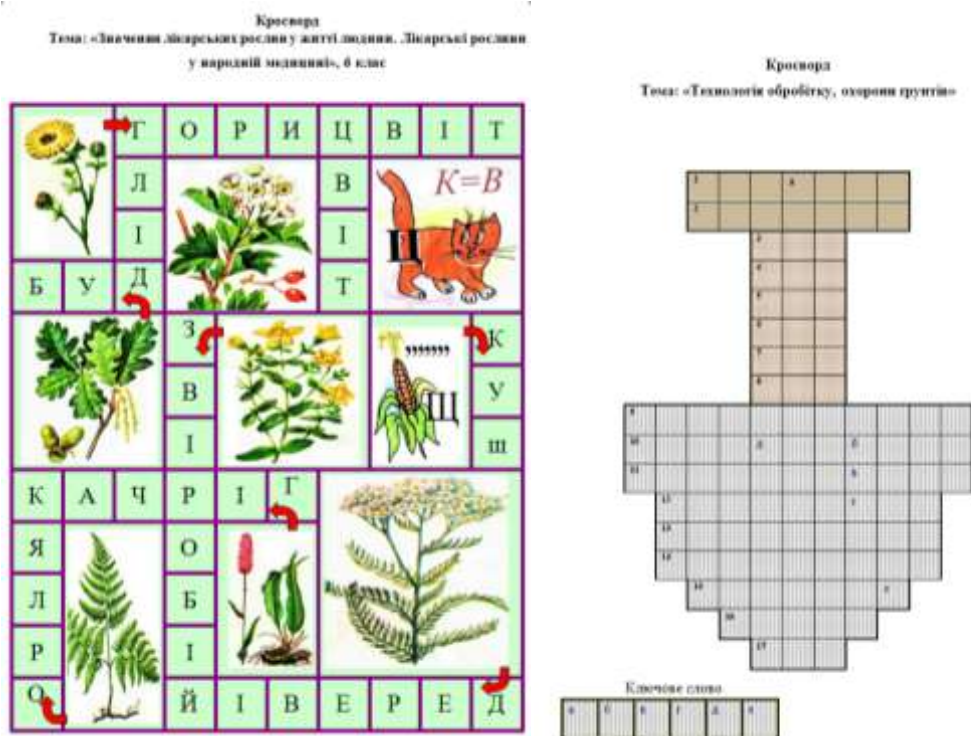

Рисунок 4– Зразки оформлення кросвордів

Цікавою формою опитування є використання дидактичних кубів (рисунок 5). Вчитель виготовляє картонний кубик, сторони якого вміщують запитання. Учень сам кидаючи кубик, визначає те запитання, на яке має дати відповідь.

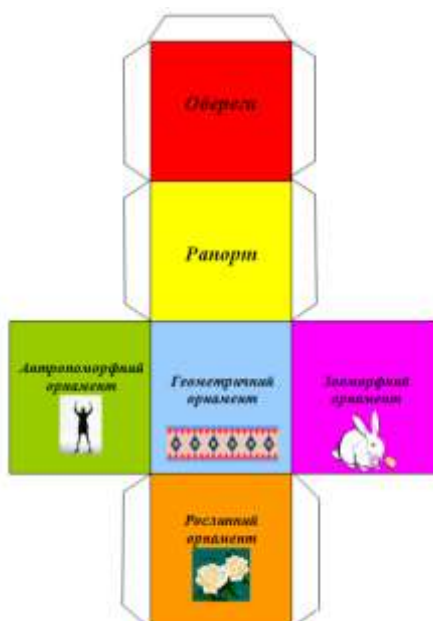

Рисунок 5 – Розгортка дидактичного кубика до теми «Орнамент, його види. Рапорт»

Проблемна побудова навчального процесу також сприяє розвитку мислення, забезпечує стійкі системні та цілісні знання, оскільки ці знання учень здобуває самостійно. Добираючи проблемні ситуації для формування інтересів, розвитку логічного мислення учнів потрібно пам'ятати, що вони мають бути різнотипні.

Прикладом проблемної ситуації може бути ситуація для обговорення, яка використовується в контексті уроку.

1. Якою лінійкою – товстою чи тонкою – можна точніше виміряти довжину деталі? Чому?

2. З дошки розміром 1200×100×20 мм треба виготовити бокові стінки ящика для розсади. Визначте найзручніші габаритні розміри цього ящика.

3. Як електричним лобзиком випилити з фанери дві однакові деталі, що мають складну форму?

4. Якою лінійкою можна точніше виміряти довжину деталі: металевою чи дерев'яною? Чому?

5. Чому під час розрізання фанерної заготовки пилочку лобзика рекомендується переміщати перпендикулярно до її площини, а пилку – під гострим кутом?

В останні роки під час викладання нового матеріалу чи його повторенні, узагальненні широко пропагується використання загадок і казок, які повинні стимулювати інтерес до навчання школярів. Це можуть бути також і загадки-ілюстрації, зразки яких подано на рисунку 6. Їх використання дозволяє розвивати не лише логічне мислення, а й спостережливість, увагу.

Знайдіть двох оленів на рисунку

Знайдіть зображення звірів на
рисунку

Рисунок 6 – Зразок загадки-ілюстрації

Крім цього, розкриваючи розвиваючий потенціал навчання технологій, не слід забувати про спецодяг. Учні на уроках трудового навчання обов'язково повинні бути в спецодязі. Добре було б, якби в цьому аспекті вчитель і школярі проявили творчість, виготовивши свій власний спецодяг, оздобивши його відповідним чином, тим самим створивши власну “емблему” свого класу. В такому одязі учні з великим задоволенням би працювали, адже, він би, не лише зачищав від забруднення, а й прикрашав, тобто виконував би і естетичну функцію, що сприяло б формуванню естетичних смаків учнів, розвитку їх творчого потенціалу. Навіть, така дрібничка в поєднанні з іншими складовими не лише розвиває смаки, дисциплінує, а й сприяє розвитку особистості. Крім цього такий підхід дозволяє згуртувати учнів, виховувати повагу до свого навчального закладу, а отже є засобом національного, трудового та економічного виховання.

Під час навчання технологій не слід забувати й про колективну працю. Колективне відношення до праці обов'язково передбачає відносини між учнями, які виникають в результаті трудової діяльності. Особистість формує свої якості в процесі ділових і дружніх колективних відносин, а відносини покращуються в результаті вдосконалення особистості.

Таким чином, реалізація розвиваючого потенціалу під час трудового навчання відбувається тоді коли:

- учень бачить цінність праці для суспільства;
- зміст і характер праці відповідають нахилам і здібностям учня;

- трудова діяльність відбувається в естетичних умовах;
- праця сама по собі цікава, складна, різноманітна;
- в учня є певні трудові навички, необхідні для виконання певної трудової діяльності;
- вчитель творчо підходить до своєї професійної діяльності.

Ефективність реалізації розвиваючого потенціалу навчання залежить від систематичної роботи вчителя трудового навчання, комплексного використання ним всього педагогічного арсеналу методів та засобів виховання та навчання.

Література

1. Андрощук І.В. Методика виховної роботи: навч. посібник / І.В. Андрощук, І.П. Андрощук. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 320 с.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: учеб пособие / С.Л.Рубинштейн. – Питер: Мастер психологии, 2012. – 456 с.
3. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра : вибрані твори у 5 т. Т. 1 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – 654 с.